

DR. DOMONKOS JÁNOS

ny. iskolaigazgató, irodalomtörténész
Budapest

Erdélyi örökségünk

A HÁZSONGÁRDI TEMETŐ

Kolozsvár egyik legbecesebb zárandokhelye a Házsongárdi temető. Aki egyszer oda eljut, soha nem felejtí az élményt.

Színes kalauzsként, fontos történelmi dokumentumként adja most kezünkbe a *Helikon Kiadó Lászlóffy Aladár* nemesveretű szövegével, *Kántor László* több mint száz fotójával a *Házsongárd* című kötetet. A szerzők a kezdetektől, a XVI. századtól mutatják be Európa egyik legrégebb – és legszebb fekvésű – temetőjét. A Házsongárdban több százezer ember nyugszik, akiket a temető megnyitása óta eltelt négy évszázad alatt eltemettek.

Házsongárdi panteonnak a ma már egyre kisebb maradékot nevezhetjük, mely múltunk és művelődésünk lenyomata. Az utóbbi időszakban tucatnyi neves ember sírjának vész nyoma évenként, hisz a temetőt megszakítás nélkül használják, s új halottakat lefektetni csakis az újra „megölt” régi halottak helyére lehet. Pár évtizeddel ezelőtt az alaphangulatot még a terméskő és márványfaragványok XIX. századi állapota, stílusa határozta meg, mely azóta feltartóztatlanul sülyed el. Csak 1939-ben, egyik „temetőrendezéskor” 3000 sírt nyilvánítottak felszámolandónak. Az egyik összerás még számon tartott egy 1586-os követ, de mára már ez is eltűnt.

A középkortól kezdve némely városban (így Kolozsváron is), de a nagyobb községekben is úgynevezett Kalandos Társulatok működtek. Ezek feladata elsősorban tagjaiknak tisztességes eltemetése volt. A Házsongárdi temető hóstáti parcellájában még máig gyakoriak a kalászt markoló címeres sírkövek: egykor ezt Kalandos temetőnek is nevezték.

Több évszázad síremlékeinek stílusát lehet itt nyomon követni, tanulmányozva az erdélyi város temetkezési szokásait, a sírjeleket, címereket, szövegeket; a szimbolikát, a betűtípusokat, az anyagokat, az arányokat, a véséstechnikát, a faragásművészetet: kelyhet és keresztet, kopjafát és haskövet. Ez utóbbiak a koporsó alakú tumbák (síremlékek), melyeket neveztek haskövek is, a Házsongárd jellegzetes sírjelei.

Valaha Kolozsváron Hárompüspök tér is volt. Ma is a három református püspök (Nagy Péter – 1819-1884 –, Szász Domokos – 1838-1899 –, Bartók György – 1845-1907 – és családtagjainak) szálmagas síremléke határozta meg a temetőkapunál azt a terecskét, ahonnan a Házsongárdba vezető utak indulnak.

A temető békés egyenlőségében, a köznép soraiban bukkannak fel a nagyok: Szenczi Molnár Albert, Tótfalusi Kis Miklós, Jósika Miklós és a többiek, kikről hosszan beszél Lászlóffy Aladár. Apáczai Csere János (1629–1659), a magyar művelődés- és nevelésügy úttörője, valamint felesége, Aletta van der Maet emlékbobeliszkijénél a szép Áprily költeményt is idézi, mely ma már az egész Házsongárd szimbóluma: „A tavasz jött a pártalan időben / s megállt a házsongárdi temetőben. / Én tört kövön és porladó keresztben / Aletta van der Maet nevét kerestem.”

Dsida Jenő (1907–1938), a két világháború közötti erdélyi líra finom tollú, fiatalon elhunyt mestere kriptájának homlokzatán azok a sorok állnak, amelyeket hosszú haldoklása alatt tudatosan csiszolt örökkévaló, emlékeztető üzenetére: „Megtettem mindent, amit megtehettem / Kinek tartoztam, mindent megfizettem. / Elengedtem mindenki tartozását, / Felejtsd el arcom romló földi mását.”

Altörjai Mike Sándor (1795–1807) oklevélkutató, levéltárigazgató síremlékfelirata: „A kő a jellemzőlád férfit / A koszorú az életbölcset tiszteli.” Ő volt az erdélyi kormánybizéki

levéltár tudós igazgatója. Szenvédéllyel gyűjtötte össze történelmünk frott emlékeit. Életének eredményeként 200 kötetnyi kéziratot adott át még életében az Erdélyi Múzeumnak. Azt is zokon vette, ha adományait nyilvánosan megköszönték. Hogy ezt elkerülje, gyűjteményei anyagát valósággal lopva dugdosta be a kéziratár polcaira.

A Házsongárdban nyugszik az aradi vértanúk egyik gyóntatója, Bardócz Sándor (1817–1892) minorita pap is, akinek a nevezetes szolgálatáról a korabeli dokumentumok szólnak. Hidvégi gróf Mikó Imre (1805–1876) történetíró, művelődéspolitikus, miniszter, az Erdélyi Múzeum Egylet, a múzeum, a botanikus kert alapítója; aki saját telkéből ajándékozta a városnak azt a tízholdnyit, melyen ma a régi klinikák sora áll, s pár éve még Mikó utcának hívták Kolozsváron; akit Tompa Mihály, a hozzá írt költeményében Erdély Széchenyijének nevezett, mert élesztette, felszínén tartotta Erdély múltjának megbecsülését a megmaradás érdekében.

Szokatlan, hogy miképp az embernek, egy mesterségnek is megmaradjon a maga leszámazási rendje, családfája, mint Kolozsváron a nyomdászatnak Heltaitól Tótfalusiig. A XVII. század végére három nyomda is találkozott a városban. Egyik a Heltai-féle; a másik Szenczi Kertész Ábrahámé volt, s a félig kész Várad bibliaival Várad ostromakor mozdult ki eredeti helyéről, hogy mestere halála után Kolozsváron kössön ki; a harmadik a reformátusoké. A betűmetszők, a nyomdászok síremlékei is a magyar nemzet kegyeletét váltják ki a temetőben.

Az emlékeztető emlékek napjainkig vezetnek. Következnek, akik még kortársaink voltak. Köztük Kós Károly (1882–1977) és családja síremléke, akinek építési, írói, kiadói működéséhez fűződik a transzilvánizmus annyit vitatott fogalma is. Ízlését, rajzoló keze vonalvezetését annyi faloromzat és könyvdísz őrzi, a zebegényi katolikus, a monostori református templomoktól a budapesti állatkert néhány épületéig, az Erdélyi Szépművés Céh kötetéből az Utunk című folyóirat első fejlécének betűtípusáig. Szülőföldszeretete, töretlen szelleme, pátriárkai korig megőrzött emberi tartása is hatalmas és felejthetetlen példánk közé emelik őt.

S akiket kisebbségi sorsuk öngyilkosságba kergetett: Szabédi László (1907–1959), az 1945 előtti erdélyi irodalom egyik legnagyobb ígérete, aki – Illyés Gyula szerint – „a regionalizmust is úgy szólaltatja meg, ahogy kell: európai színvonalon”. A költői, szépirodalmi tettek mellett a háború utáni években gazdag közéleti szereplés következik, az újságírástól a múzeumigazgatásig, majd 1947-től az újonnan alakult kolozsvári Bolyai Tudományegyetem professzori posztja. Benedek Marcell utóda lesz, aki sorra tanítja az esztétikát, a világirodalom-történetet, a művészettörténetet, végül a magyar irodalmi nyelv történetét. Tanítványai elmondhatnák, hogy mindig a rendteremtést, az értelmes, testvéri összefogást tanította és kérte számon. Tizennégy tanév után, mikor az egyetemek egyesítésével megkezdődött a magyar tannyelvű főiskolai oktatás felszámolása, Szabédi asszisztensként öngyilkos lett.

Másikuk Szilágyi Domokos (1938–1976) költő, aki feleségével, Hervay Gizella (1934–1982) költővel és gyermekükkel, Szilágyi Attilával (1961–1977) pihen egy sírkő alatt a Házsongárdi temetőben. Szilágyi Domokos a Bolyai Egyetem diákja volt, utána Bukarestben élt egy évtizedet, majd haláláig Kolozsváron. A poeta doctus fajtájából való volt, s mint műfordító is kitűnő és termékeny. Babitsi módon ismerte a költői mesterséget, vagyis a maga összetéveszthetetlen módján. Jelentős életművet hagyott hátra. Született Nagysomkúton, öngyilkos lett Kolozsváron, a Kányafői tetőn, 1976 őszén.

Házsongárd nem olyan, mint a világ minden más temetője: szellemi öröksége Erdély múltjának sugárzó emlékműve, de jövőjének záloga is. Házsongárd ma összefüggő ritkás szál-erdő. A lombok koronája összeér felette.

A CSÍKSOMLYÓI BÚCSÚ

A Pallas, az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent, értékes fotókkal is illusztrált, hézagpótló kötet méltán került az Erdély története iránt érdeklődők alapkönyvei közé. Csíksomlyó búcsújáró hely Erdélyben, a Kis-Somlyón lévő templom, amely a katolikus székkelség ősi szent helye: a nyugati kereszténység egyik legkeletibb őrhelye.

A ferencesek már 1400-ban klostrot működtettek Csíksomlyón. Gyakran fenyegették elpusztítással a rendházat az ismétlődő tatár, török támadások, vallásháborúk. A ferencesek sokszor menekülni kényszerültek. Mindig visszatértek, és újjáépítették a felégetett épületeket. Folytatták kitartó, szívós munkájukat, melynek eredményeként Csíksomlyó a századok során a székelység vallási és kulturális központjává vált.

Ezt a fejlődést mutatja be a könyv: a búcsújáró kegytemplom, a klostrom és mellettük az iskolák, a nyomda kialakulását s működésük történetét. A kötet a szerző kiadásának (Kolozsvár, 1943) átdolgozott változata.

A monografikus mű alkotója: *Dr. P. Boros Fortunát O.F.M.* történész, rendtartományfőnök, lapszerkesztő és nyomdaigazgató 1895-ben született Zetelakán. 1918-ban szentelték pappá Gyulafehérvárott, majd 1922-ben doktorált a szegedi egyetemen. Egymás után láttak napvilágot elsősorban Erdély egyháztörténetére vonatkozó írásművei. A baloldali diktatúra sajtója élesen támadta könyvei miatt. 1951-ben kényszerszolgálatra hurcolták a Dunacsatornához. A szenvedéseket megadással viselte. 1952-ben halt meg Capul Midián. Könyvének is tulajdonítható, hogy Csíksomlyó napjainkban általános érdeklődés középpontjában áll. Nem csupán a Székelyföld minden zugában, a Csíki havasok és a Hargita tájain, Erdélyben tündöklök Csíksomlyó fénye, hanem mindinkább Európa-szerte is.

A templom dísz, értéke, kincse és a székelyföldi katolikus élet élő jelképe a főoltáron őrzött segítő Szűz Mária madonna-szobor. A hitélet felvirágzását a szobor körül terjedő áhítat is élesztette. Az Istenanyában való bizalom teremtetten a lelkekben a harcra serkentő hitet. A hit talaján nőtt nagyra az a kultúra, melyet Csíksomlyónak köszönhetünk. E kettőnek: a hitnek és a kultúrának tulajdonítható évszázadokon keresztül a törhetetlen magyarságtudat, amely szembeállt törökkel, tatárral, osztrákkal és megmaradt egészen magyarnak.

A templomot 1876. augusztus 20-án szentelte fel Fogarassy Mihály erdélyi püspök. Díszes tornyai messze fehérlenek, a hegyek közül előtűnve. Megnyugtató a szemnek és a léleknek. Harangjai imára szólítják a híveket. Az érkező búcsúsokat ünnepélyes harangzúgással fogadják, emelve a körmenetek külsőségeit. Az első csíksomlyói harang a Szűz Mária tiszteletére készült ezzel a felírással: „*Csudákkal ékes somlyói Mária, védd és segítsd székely népedet.*”

Amikor a búcsús zarándokok nagy fáradtan Csíksomlyóra megérkeznek, első útjuk nem mindjárt a kegytemplomba vezet, hogy szívük áldozatos szeretetével köszöntsék a Szűzanyát, hanem a kegytemplom bejárata előtt meghajtva zászlaikat, a Szent János-kápolnához sietnek. Itt történik a keresztalják fogadása, tájékoztatása, majd Mária-énekeket énekelve vonulnak a hársfából faragott emberfeletti magasságú (2,27 m magas) kegyszobor elé, amely a Boldogságos Születet ábrázolja, karján a kis Jézussal. Lába alatt a föld. Azon a hold sarlója, amelynek középső része emberfőt ábrázol. Máriát hosszú, testhezálló ruha takarja, melyet derékon öv szorít a testhez, amely fölélő bő redőkből szedett palást borul. Jobbján királyi pálcát, baljában a meztelen kis Jézust tartja. Arca mosolygós. Kibontott hajfürtjei a vállára omlanak, a fején nehéz korona látható. Ugyancsak korona van a kisdéd fején is, aki jobb kezét áldólag emeli fel, a baljában rózsát fog.

Csíksomlyói búcsú! Csodálatos! A nagy zarándoklat időpontja pünkösöd, de a zarándokok már az előtte lévő napokon elindulnak. Az élen a zászlóvivők haladnak. A zászlón a falu neve. Őket a csengőrázó fiúk követik. A tömeg 6-8-as sorokban énekelve halad. Szemet gyönyörködtető látvány a népviseletbe öltözött menet hosszú sora. A táj lenyűgöző. Körben hatalmas hegyek, zöldellő fák, karcsú fenyők. Alant a Csíki-medence. Amerre a szem ellát, mindenfelől özönlenek az emberek: a dombon lévő Szálvátor-kápolna elé.

A Csíki-medence magyarsága e pünkösdi búcsúról nem mondott le Trianon után, és nem mondott le a '45 utáni években sem. Ma szabad a búcsú. Az állam nem állít akadályt, már nem szab feltételeket... Évről évre több zarándokot várnak Csíksomlyóra. Örvendetes jelenség, hogy a nagy ünnepre a katolikusok mellett az utóbbi években szép számmal elmennek a protestánsok is, meg a csíksomlyói hit és kultúra igaz hívei.